

Nieuwsbrief sectie Hymenoptera van de
Nederlandse Entomologische Vereniging
Redactie:

H. Nieuwenhuijsen, T. Peeters, J. Smit
Redactieadres:

Plattenburgerweg 7, 6824 ER Arnhem
e-mail: j.smit@tref.nl

Redactioneel

Het zal u hopelijk niet ontgaan zijn, het gezicht van Bzzz is enigszins veranderd. Hetgeen niet wil zeggen, dat de huidige opmaak de definitieve is, we blijven werken aan verbeteringen. Ondanks dat het onderhavige nummer best aardig gevuld is, heeft het toch veel moeite gekost om het zo ver te krijgen. Wij hebben veel meer “voeding” vanuit de leden nodig, dan lukt het ons pas om iedere keer een goed gevuld nummer te produceren. Schrijf jullie ervaringen, vangsten, belevenissen op en stuur ze op naar de redactie. Dat hoeven geen lange artikelen te zijn, kijk maar eens naar een paar korte stukjes met waaarnemingen van Hans Nieuwenhuijsen, die in dit nummer staan.

Verder een overzicht over 27 jaar wespenkoninginnen vangen door R.T. Simon Thomas. Ivo Raemakers meldt enkele bijzonderheden van het afgelopen seizoen. In het hoofdstukje ‘verslagen’ een verslag van de zeer geslaagde studiedag over kleine *Andrena*'s, die we in januari gehouden hebben. Tevens een verslag van de excursie van de sectie die we afgelopen jaar in Zuid-limburg hebben gehouden. De excursie van dit jaar wordt in dit nummer tevens aangekondigd. Verder de traditionele rubriek “Leuke vangsten” van het afgelopen jaar. Ook hiervoor willen wij zoveel mogelijk leden vragen hun leuke vangsten op te sturen, dan pas wordt het een overzicht van en voor iedereen. Bij de ‘mededelingen’ o.a. een oproep van de penningmeester en nieuws van hymenopterologen op Internet.

Excursie

Dagexcursie naar de Achterhoek op 17 juni 2000

Pim Kuijken

Dit keer gaan we met de sectie op pad naar de Achterhoek. Wanneer we naar de bijenatlas kijken dan is de Achterhoek nog een relatief wit gebied. Dit was voor ons een extra stimulans om het gebied nog dit jaar eens te bezoeken. Aldaar zal Harry Pijfers, een van onze leden, ons naar de diverse terreinen geleiden.

Het is de bedoeling dat we om 10 uur verzamelen bij het station van Doetinchem.

Vandaar vertrekken we met de auto naar de diverse terreinen. We hebben een aantal opties:

- De Borkense Baan

- Willinksweust en Heksenbos
- Steengroeve
- Buskersbos
- Wooldse Veen

Uiteraard zullen we keuzes moeten maken. We kunnen hooguit twee of drie terreinen bezoeken.

Een eerste optie is de Borkense Baan. Deze, niet meer gebruikte, spoorlijn loopt van Winterswijk naar Borken in Duitsland en is in 1989 door de Nederlandse Spoorwegen geschonken aan Natuurmonumenten / Geldersch Landschap.

Joop van de Nieuwegiessen heeft in zijn artikel in Bzzz 9 van april 1999 al aangegeven dat het de moeite waard zou zijn om hier eens een excursie naar toe te organiseren.

In 1993 werd de zomerbijeenkomst van de Nederlandsche Entomologische Vereniging gehouden in Woold bij Winterswijk. Bij die gelegenheid hebben de Aculeatenliefhebbers de Borkense Baan niet bezocht. We kunnen dus nu de schade inhalen.

Een ander terrein is Willinksweust en Heksenbos van Staatsbosbeheer. Een gevarieerd landschap van akkers, graslanden en houtwallen. Aan de noordzijde liggen enkele groeven waar kalksteen wordt gewonnen. Dit lijkt interessant genoeg voor een bezoek.

Het Buskersbos van Natuurmonumenten. Wellicht goed voor nog niet ontdekte soorten. Het terrein bestaat uit oude loofbossen langs de achterhoekse beken. Het gaat ons natuurlijk om de open zandige plekken.

Een uitstapje naar het Wooldse Veen blijft natuurlijk ook nog mogelijk.

Het kan dus een zeer boeiende excursie worden en we hopen in ieder geval op goed weer en een hoge opkomst. Mocht het onverhoopt toch slecht weer zijn, dan zal de excursie een week later gehouden worden, dus op 24 juni.

Het is goed dat u zich even aanmeldt bij de secretaris. Hij is dan in staat om u te laten weten of het niet doorgaat. Ik ben te bereiken onder telefoonnummer 023-5713455 (in Zandvoort).

Verslagen

Studiedag kleine *Andrena*'s

Pim Kuijken

Op 22 januari hielden we onze jaarlijkse studiedag. Dit keer ging het over de kleine *Andrena*'s. Een tiental enthousiaste leden was vroeg naar Amsterdam getogen waar we te gast waren op de afdeling Entomologie van het Zoologisch Museum.

Henny Wiering begon met een uitleg over deze moeilijke groep onder de *Andrena*'s.

Het genus *Andrena* komt voor in Europa, Noord Afrika, Azië en Noord Amerika. Er zijn zo'n 600 soorten bekend. De West-palearctische soorten worden door Warncke ondergebracht in 62 subgenera. In Nederland zijn 72 soorten gevonden.

Het subgenus *Micrandrena* is het grootste met in het west- palearctische gebied al 80 tot 90 soorten.

De kleine *Andrena*'s behoren hoofdzakelijk tot het subgenus *Micrandrena*, vroeger ook wel *Andrenella* genoemd. Daarnaast komen kleine *Andrena*'s in Nederland en omgeving voor in de volgende subgenera:

- *Aciandrena* Warncke 1968, niet in Nederland
- *Aenandra* Warncke 1968, niet in Nederland, soort *A. aenaeiventris* Moraw.
- *Distrandrena* Warncke 1968, in Nederland *A. distinguenda* Schck.
- *Fumandrena* Warncke 1975, niet in Nederland

- *Graecandrena* Warncke 1968, niet in Nederland, soort *A. impuntata* Per.
- *Notandrena* Perez 1890, in Nederland o.a. *A. nitidiuscula* Schck.
- *Parandrena* Robertson 1897, in Nederland *A. ventralis* Imhoff
- *Poevilandrena* Hedicke 1933, in Nederland *A. viridescens* Viereck
- *Stenomelissa* Hirashima & LaBerge 1965, in Nederland *A. coitana* Kirby

Binnen de *Micrandrena* Ashmead 1899 worden in het west-palearctische gebied drie groepen onderscheiden:

Groep van *A. proxima* Kirby; “grote” soorten,

Groep van *A. minutula* Kirby; gerimpeld abdomen en soms ook gestippeld,

Groep van *A. enslinella* Stockhert; glad abdomen en duidelijk gestippeld

In tabel 1 staan de soorten van *Micrandrena* die in Nederland voor komen, met daarachter aangegeven of en onder welke naam deze soorten in de diverse determinatieliteratuur vermeld staan

Tabel 1.

	Scheuchl 1997	Dylewska 1987	Schmiedeknecht 1930	v.d. Vecht 1928
<i>A. alfkenella</i> (2 gen.)	+	+	+	+
<i>A. falsifica</i>	+	+	+	+
<i>A. minutula</i> (2 gen.)	+	+	+	+
<i>A. minutuloides</i> (2 gen.)	+	+	+	+
<i>A. niveata</i>	+	+	+	+
<i>A. proxima</i>	+	+	+	+
<i>A. pusilla</i> (2 gen.)	+	+	-	-
<i>A. semilaevis</i>	saundersella	+	saundersella	saundersella
<i>A. strohmella</i>	+	+	+	-
<i>A. subopaca</i> (2 gen.)	+	+	+	+

De vermelding van *A. nanula* door V. d. Vecht uit Nederland is onjuist.

Henny had van elke soort een aantal exemplaren meegenomen. Deze werden door Hans Nieuwenhuijsen via de microscoop vertoond op het TV- scherm en door Henny van commentaar voorzien.

Gewezen werd op de specifieke kenmerken van de verschillende soorten. Daaruit bleek echter wel hoe moeilijk het is om de verschillende kenmerken goed te onderscheiden en te waarderen. Helaas varieert dit nogal eens.

Gelukkig stond Henny ons met raad en daad terzijde en stond klaar voor eventuele extra controle waar velen graag gebruik van maakten.

Van groot belang is een goede preparatie van het materiaal zoals vleugels en poten uit elkaar, genitaal uitprepareren en het abdomen iets laten zakken. Dan is de achterkant van het borststuk goed te zien.

Dat zou voor ons toch vanzelfsprekend moeten zijn?! Helaas springen we daar door tijdgebrek en gebrek aan belangstelling voor de micro-*Andrena*'s nog wel eens wat slordig mee om. Dat is dan weer niet bevordelijk voor een enthousiaste aanpak bij het determineren van deze moeilijke groep.

Kortom het blijft voer voor de doorzetters, de specialisten onder ons.

Henny hartelijk dank. Je hebt ons weer een eind op weg geholpen en we hopen nog lang gebruik te kunnen en mogen maken van jouw enorme kennis op dit terrein. Het doorgeven van deze kennis aan de andere leden is erg belangrijk en wordt door ons zeer op prijs gesteld.

Literatuur

- Dylewska, M., 1987. Die Gattung *Andrena* Fabricius (Andrenidae, Apoidea) in Nord- und Mitteleuropa. - Acta Zool. Cracov. 30 (12): 359-708.
- Schmid-Egger, C., & E. Scheuchl, 1997. Illustrierte Bestimmungstabellen der Wildbienen Deutschlands und Österreichs, Band III: Andrenidae. - Norbert Präbst Satz & Druck GmbH, Dorfen, 180 pp.
- Schmiedeknecht, O., 1930. Die Hymenopteren Nord- und Mitteleuropas. - Verlag Gustaf Fischer, Jena, 1053 pp.
- Vecht, J. van der, 1928. Fauna van Nederland, Afl. IV Hymenoptera Anthophila A. *Andrena*. - A.W. Sijthoff's uitgeverij. Leiden, 144 pp.

Verslag van de excursie in Zuid-Limburg op 19 juni 1999

Theo M.J. Peeters

Op 19 juni van de vorige eeuw werd een bezoek gebracht aan de jachtvelden van frater Wim Klein. We werden hartelijke ontvangen in het prachtig gelegen Benedictijnenklooster op de berg te Mamelis. Koffie met gebak stonden klaar, voordat we met 10 collega's op pad gingen. In overleg werd een tweetal inventarisatieterreinen uitgekozen voor deze excursie, nl. de Kruisberg en de graslanden bij Cottessen.

Onderzoeksterreinen

De Kruisberg ligt ten noorden van Wahlwiller. Onderdeel van dit terrein is het SBB-terrein Wahlwiller Graven van 46 ha met graslanden, heggen, holle wegen en bosjes op de noordhelling van het dal van de Selzerbeek. We bezochten dit terrein in de late ochtend. 's Middags verkasten we naar de graslanden ten zuiden van het Vijlenerbosch bij Cottessen. De holle wegen, graslanden, bermen, bosranden en houtwallen worden al jaren door diverse entomologen enkele keren per jaar geïnventariseerd. Ze liggen op warme en glooiende hellingen en zijn rijk aan o.a. bijen en wespen. Het is niet toevallig dat hier in 1999 maar liefst drie paar Grauwe klauwieren werden gesignaleerd!

We brachten ook kort een bezoekje aan de Heimansgroeve. Behalve bossen zijn uit de omgeving van Cottessen helaas slechts zeer kleine terreinen in handen van natuurbeschermingsorganisaties. Limburgs Landschap bezit hier een 65 ha groot terrein op de noordhelling van de Cottesserbeek. Maar boeren (intensief graslandbeheer) en recreatieuitbaters (campings, golfbaan) zijn hier nog belangrijke tegenstanders van een natuurvriendelijk beheer van deze (in potentie) zeer rijke delen van het zuidlimburgse heuvellandschap.

Door een aantal excursieleden werd tenslotte nog het bekende spoorweg-emplacement van Simpelveld bezocht.

Resultaten

Het onderstaande soortenlijstje (tabel 1) is samengesteld aan de hand van gegevens van Pim Kuijken, Frank van der Meer, Hans Nieuwenhuijsen, Theo Peeters, Harry Pijfers, Jan Smit en Henny Wiering.

In totaal werden tijdens de excursiedag 54 bijen- en 34 wespensoorten waargenomen. Op het emplacement van Simpelveld zijn slechts 15 soorten waargenomen maar daar werd ook slechts kort en met een klein groepje mensen geïnventariseerd. Op de Kruisberg werden 12 wespen en 36 verschillende bijen verzameld. Cottessen bleek wespenrijker met 23 wespensoorten en 21 bijen.

De soorten die door de verzamelaars gevangen worden zijn deels hetzelfde, maar het is tevens opmerkelijk hoe de vangsten van de verschillende personen van elkaar blijken te verschillen, ook al wordt gevangen in hetzelfde terrein en op dezelfde dag en tijd.

Bijzondere vangsten

In een artikel over bijen en wespen in Limburgse kalkgraslanden noemt Lefeber (1984, 1985) voor de Kruisberg 138 soorten bijen en 74 wespesoorten. Onder de soorten die we tijdens de excursie hebben waargenomen waren toch nog tien nieuwe soorten (8 bijen en 2 wespen) voor de Kruisberg.

Enkele opmerkelijke soorten die gevangen werden zullen hieronder kort de revue passeren. Van de goudwespen werden twee leuke vondsten gemeld. *Hedychrum rutilans*, 1 v bij Cottessen leg. Hans Nieuwenhuijsen, was vanaf 1980 niet meer in Zuid-Limburg gevangen. En de vangst van een exemplaar van de kleine goudwesp *Hedychridium roseum* op de Kruisberg door Pim Kuijken was de derde vindplaats van Zuid-Limburg. Deze roze goudwesp was eerder gevangen op de Bemelerberg (1955) en in de Meertensgroeve (1997). Lefeber meldt in dit nummer nog een vierde vindplaats in Zuid-Limburg, nl. groeve 't Rooth (1999). Een verklaring voor de zeldzaamheid van deze soort in het zuiden van Limburg is het ontbreken van zandige plekken waar haar gastheer *Astata boops* en/of *A. minor* voorkomt. Of *H. roseum* een soort met twee vormen of uit twee soorten bestaat is nog onduidelijk. Kweek uit nesten van haar gastheer(en) kan daar slechts een oplossing voor geven.

Onder de bijen waren ook enkele bijzondere vangsten. Op de Kruisberg werd van de grashommel (*Bombus ruderarius*) een werkster gevangen op braam (leg. Peeters); de zeldzame slakkenhuisbewonende *Osmia aurulenta* werd waargenomen (Frank van der Meer) en gevangen (leg. Nieuwenhuijsen) en van de sterk bedreigde *Osmia leaiana* werd 1 v gevangen door Hans Nieuwenhuijsen.

De meest bijzondere vondst was die van de maskerbij *Hylaeus gredleri* door Henny Wiering. Hij ving 2 mannetjes op de Kruisberg. Als we uitgaan van de vangsten genoemd in de voorlopige bijenatlas (Peeters et al. 1999) is dit de tweede vindplaats van deze kleine bij in ons land. Waarschijnlijk is *Hylaeus gredleri* in ons land veel algemener dan tot op heden bekend. De soort lijkt sterk op *Hylaeus brevicornis* en revisie van het omvangrijke materiaal in Nederlandse collecties van deze algemene soort zal nog menige verrassing boven tafel brengen. Wie gaat hiermee aan de slag?

Tijdens de excursie werden overigens slechts twee echte Limburgers gevonden nl. *Hylaeus gredleri* en de zuidelijke zijdebij *Colletes similis*. Op het begrip 'Limburger' zal een volgende keer verder ingegaan worden!

Tabel 1. Soortenlijst Zuid-Limburg-excursie op 19 juni 1999

Terreinen:	Kruisberg	Cottessen	Simpelveld NS
Ac.:	194-313/4	193/4-307/8	196-315
Familie			
Soorten			
Chrysididae (goudwespen)			
Chrysis ignita	-	+	-
Hedychrum rutilans	-	+	-
Hedychridium roseum	+	-	-
Omalus aeneus	-	+	-
Pseudomalus auratus	+	+	-
Trichrysis cyanea	-	+	-
Sapygidae (knotswespen)			
Sapygina decemguttata	-	+	-
Tiphidae (keverdoders)			
Tiphia minuta	-	+	-
Pompilidae (spinnendoders)			
Auplopus carbonarius	-	+	-
Dipogon subintermedius	-	+	-
Vespidae (plooi vleugelwespen)			
Ancistrocerus gazella	+	-	-
Dolichovespula saxonica	-	+	-
Gymnomerus laevipes	-	-	+
Polistes dominulus	-	-	+
Symmorphus bifasciatus	-	+	-
Vespa germanica	+	-	-
Sphecidae s.l. (graafwespen)			
Argogorytes mystaceus	-	+	-
Cerceris rybyensis	+	+	-
Crossocerus annulipes	-	+	-
Crossocerus cetratus	-	+	-
Crossocerus elongatulus	-	+	-
Diodontus luperus	-	-	-
Ectemnius dives	-	+	-
Ectemnius lapidarius	+	+	-
Ectemnius sexcinctus	-	+	-
Entomognathus brevis	+	-	-
Gorytes laticinctus	-	+	-
Lestica clypeata	+	-	-
Lindenius albilabris	+	-	-
Lindenius panzeri	+	-	-
Pemphredon lugubris	-	+	-
Psenulus concolor	-	+	-
Trypoxylon minus	-	+	-
Trypoxylon figulus	+	-	-

Apidae s.l. (bijen)			
<i>Andrena bicolor</i>	-	+	-
<i>Andrena flavipes</i>	+	-	-
<i>Andrena hattorfiana</i>	+	-	-
<i>Andrena florea</i>	+	+	-
<i>Andrena fucata</i>	-	+	-
<i>Andrena humilis</i>	+	-	-
<i>Andrena minutula</i>	-	-	+
<i>Andrena ovatula</i>	+	+	-
<i>Andrena semilaevis</i>	+	+	-
<i>Andrena subopaca</i>	-	+	-
<i>Anthidium punctatum</i>	-	-	+
<i>Apis mellifera</i>	+	-	-
<i>Bombus hortorum</i>	+	-	-
<i>Bombus hypnorum</i>	+	-	-
<i>Bombus lapidarius</i>	+	+	-
<i>Bombus pascuorum</i>	+	-	-
<i>Bombus pratorum</i>	+	-	-
<i>Bombus ruderalis</i>	+	-	-
<i>Bombus sylvestris</i>	-	+	-
<i>Bombus terr/luco-complex</i>	+	-	-
<i>Ceratina cyanea</i>	+	-	-
<i>Chelostoma campanularum</i>	+	+	-
<i>Chelostoma distinctum</i>	+	+	-
<i>Chelostoma rapunculi</i>	+	+	+
<i>Colletes similis</i>	-	-	+
<i>Dasypoda hirtipes</i>	-	-	+
<i>Halictus rubicundus</i>	-	+	-
<i>Halictus tumulorum</i>	-	+	-
<i>Heriades truncorum</i>	+	-	+
<i>Hylaeus confusus</i>	-	-	+
<i>Hylaeus gibbus</i>	+	-	-
<i>Hylaeus gredleri</i>	+	-	-
<i>Hylaeus hyalinatus</i>	-	+	+
<i>Hylaeus pictipes</i>	-	+	-
<i>Lasioglossum calceatum</i>	-	+	-
<i>Lasioglossum laticeps</i>	+	-	-
<i>Lasioglossum leucozonium</i>	+	+	-
<i>Lasioglossum malachurum</i>	+	-	-
<i>Lasioglossum morio</i>	+	+	+
<i>Lasioglossum nitidulum</i>	-	+	-
<i>Lasioglossum pauxillum</i>	+	-	-
<i>Lasioglossum villosulum</i>	+	-	-
<i>Megachile ericetorum</i>	+	-	+
<i>Megachile circumcincta</i>	+	-	-
<i>Megachile willughbiella</i>	+	-	+
<i>Nomada striata</i>	+	-	-
<i>Osmia adunca</i>	-	-	+
<i>Osmia aurulenta</i>	+	-	-
<i>Osmia leaiana</i>	-	+	-
<i>Sphecodes ferruginatus</i>	+	-	-
<i>Sphecodes hyalinatus</i>	+	-	-
<i>Sphecodes miniatus</i>	-	-	+
<i>Sphecodes monilicornis</i>	-	+	-
<i>Stelis punctulattisima</i>	+	-	-

Toegift

In de kloostertuin te Mamelis (Ac. 196-312) werd door Frank van der Meer op 19 juni nog *Andrena florea* gevangen op heggenrank. En ook op 18 juni werden door enkele sectieleden terreindelen in Zuid-Limburg bezocht. Hieronder een lijstje van de soorten die werden waargenomen:

Sphecidae s.l. (graafwespen)

- *Lindeni* *albilabris* 1ex. Eys (Ac. 192-315), leg. & det. F. van der Meer

Apidae s.l. (bijen)

- *Andrena* *bicolor*, 1m Eys de Piepert (Ac. 192-315), leg. & det. F. van der Meer

- *Andrena* *floreola*, 1v Eys (Ac. 192-315), leg. & det. F. van der Meer

- *Andrena* *hatorfiana*, 1v Eys de Piepert (Ac. 192-315), leg. & det. F. van der Meer

- *Hylaeus* *gibbus-confusus*, 1ex. Eys de Piepert (Ac. 192-315), leg. & det. F. van der Meer

- *Lasioglossum* *albipes*, 1m Eys (Ac. 192-315), leg. & det. F. van der Meer

- *Lasioglossum* *laticeps*, 1v Kunderberg (Ac. 194,5-319,7) leg. W. Heitmans, det. H. Wiering

- *Lasioglossum* *malachurum*, 1v Kunderberg (Ac. 194,5-319,7) leg. W. Heitmans, det. H. Wiering

Tenslotte meldt Frank van der Meer nog zijn vangst van de zweefvlieg *Eumerus tricolor* op een spoorbiels op het emplacement van Simpelveld. Volgens de voorlopige zweefvliegenatlas een echte Limburger!

Literatuur

Lefeber, Br. V., 1984. De invertebraten van de Zuidlimburgse kalkgraslanden, Bijen (Hymenoptera Apoidea).

- Natuurhistorisch Maandblad 73 (12): 231-237.

Lefeber, Br. V., 1985. De invertebraten van de Zuidlimburgse kalkgraslanden, Wespen (Hymenoptera

Bethylloidea, Chrysididae, Trigonalidae, Aculeata). - Natuurhistorisch Maandblad 74 (5): 85-91.

Leuke vangsten in 1999

WH = Wijnand Heitmans, VL = Virgilius Lefeber, PM = Peter Meegens, TP = Theo Peeters, IR = Ivo Raemakers, JS = Jan Smit

CHRYSIDIDAE

Hedychridium roseum [VL]

Een vrouwtje in de vangtent in de groeve bij 't Rooth. Een vrouwtje op de hei ten zuiden van Blaricum.

Pseudomalus pusillus [PM]

Een vrouwtje op 24 juli op e Looierhei bij Gennep.

SAPYGIDAE

Sapygina decemguttata [PM]

Op 18 juli vier mannetjes bij Overasselt.

POMPILIDAE

Homonotus sanguinolentus [WH, TP]

Op 10 augustus 1998 is er in het Nationaal park De Meinweg een cocon in een grashalm verzameld. Deze is in november - februari bij 5° bewaard en uitgekomen 7/8 juni 1999.

Het was een vrouwtje, dat verzwakt was en op 15 juni dood is gegaan.

Homonotus-soorten zijn spinnendoders die geen nest maken. Ze zoeken een gastheerspin op in hun schuilplaats in een grashalm, steken deze aan en leggen er een ei op. Ze vertonen daarna geen verdere vorm van broedzorg meer. Dit gedrag wordt beschouwd als een terugval naar een simpelere life style zoals we die kennen van "echte" sluipwespen. (Mannelijke *Homonotus* exemplaren zijn gevonden als slachtoffer van de spinnen.)

VESPIDAE

Discoelius zonalis [JS]

Een vrouwtje in de Meertensgroeve bij Vilt (ZL) op 19 juni, gevangen op een bloem van braam.

Odynerus melanocephalus [JS]

Een vrouwtje in de groeve de "Dikkenberg" bij Veenendaal, op 29 mei.

Polistes bimaculatus [VL, TP]

Een vrouwtje met een nestje in de ENCI-groeve bij Maastricht.

SPHECIDAE

Bembix rostrata [IR]

3 mannetjes op 3-7 in de Tungelerwallen bij Weert.

Nitela spinolae [VL]

Een vrouwtje in de Beyarttuin te Maastricht, vliegend rond een boomstronk.

Nysson maculosus [IR]

1 vrouwtje op 25-7 langs de spoorlijn Weert-Eindhoven bij Weert.

APIDAE

Andrena denticulata [PM, JS]

Aan de zuidkant van het Natuurmonumenten-terrein "Huis ter Heide" bij Tilburg zijn 5 vrouwtjes gevangen, op 28 augustus.

Andrena fulvago [TP]

In de berm van het Lateraal kanaal bij Osen (LI) ving ik op 13 juni enkele vrouwtjes van deze soort op gewoon biggenkruid en melkdistel. Deze zeldzame soort heeft zich dus ook nog in Midden-Limburg op een enkele plek weten te handhaven. Je zult maar Texelse zandbij heten en in Limburg wonen!

Andrena lathyri [JS]

Een nieuwe vindplaats buiten Zuid-Limburg, naast Westervoort: Arnhem-zuid, langs een oude rivierdijk op 17 mei twee mannetjes en op 18 mei een vrouwtje.

Andrena niveata [JS]

Op 17 mei twee vrouwtjes gevangen in het natuurontwikkelingsgebied Meinerswijk bij Arnhem, op een plek, waar jarenlang een zandopslag is geweest. De bijen vlogen op de bloemen van koolplanten. Op 21 mei zijn er nog twee vrouwtjes gevangen.

Helaas is dit terrein in het najaar afgegraven en geëgaliseerd.

Op 28 mei is er één vrouwtje gevangen op het spoorwegemplacement van Westervoort.

Anthidium strigatum [JS]

Op 25 mei een vrouwtje, dat vloog op stalkruid, op het emplacement van Westervoort. Dat is niet direct een plek waar je deze naaldbomen-minnende soort zou verwachten.

Anthophora retusa [PM]

Op de Looierhei bij Genneep.

Bombus soroeensis [TP]

Tijdens een fietstocht door Huis ter Heide (NB) ving ik op 13 augustus een mannetje van deze soort op wilgenroosje. Het is de tweede vindplaats van deze zeldzame hommelt vanaf 1980 en tevens de tweede vangst in de provincie Noord-Brabant. Waarschijnlijk betreft het een zwerver.

Coelioxys mandibularis [PM]

Een mannetje op de Looierhei bij Genneep.

Colletes hederæ [VL]

Van de Lichtenberg en de Scharck (St. Pietersberg).

Nomada conjungens [JS]

Twee vrouwtjes in Meinerswijk bij Arnhem, één op 19 mei en één op 28 mei.

Nomada flava [VL]

Een vrouwtje in de ENCI-groeve bij Maastricht, gevangen op 6 september.

Nomada guttulata [IR]

Verscheidene vrouwtjes op 30 - 4 in een kolonie van *Andrena labiata* in een beekdal

bij Renkum

Nomada opaca [IR]

Enkele vrouwtjes, waarvan twee verzameld, op een plek met veel *Andrena fulvida*, in het Weerterbos bij Nederweert.

Nomada zonata [JS]

Op 2 april een vrouwtje in Meinerswijk bij Arnhem.

Sphecodes albilabris [VL]

Gevangen in de groeve bij 't Rooth. Deze soort was nog niet eerder aangetroffen in Zuid-Limburg.

Artikelen

Wespenvangsten op het landgoed Huize de Vennen te Nunspeet

R. T. Simon Thomas

In het voorjaar van de jaren 1972 tot en met 1999 werden op het landgoed "Huize de Vennen" te Nunspeet zoveel mogelijk wespkenoninginnen verzameld. De bedoeling hiervan was om via deze methode het aantal wespennesten, en daarmee ook het aantal in de zomer vliegende wespen, op dit terrein zo klein mogelijk te houden i.v.m. een allergie voor wespengif bij één van de bewoners. Het bleek, dat deze koninginnen goed te vangen waren op een zeer grote, in april of mei rijkbloeiende struik van de Zuurbes (*Berberis vulgaris* L.). De bloei van deze struik duurt meestal slechts één week. Wanneer deze bloei samenviel met een regenperiode of koud weer werden er in het geheel geen wespen gevangen.

In boven genoemde periode werden 1882 wespkenoninginnen gevangen.

Zij behoren tot de soorten *Vespula germanica* (F.), *V. rufa* (L.) en *V. vulgaris* (L.) en tot *Dolichovespula media* (Retz.), *D. saxonica* (F.) en *D. sylvestris* (Scop.).

In tabel 1 zijn de vangsten per jaar en per soort gegeven. Opgemerkt moet worden, dat de jaren 1973, 1979 en 1983 niet vermeld zijn omdat in deze jaren door zeer slechte weersomstandigheden geen wespen op de Zuurbes verschenen.

Tabel 1

	Dolichovespula -----			Vespula -----			Totaal
	media	sylvestris	saxonica	germanica	rufa	vulgaris	
1972	-	-	18	-	7	2	27
1974	-	-	-	-	-	2	2
1975	-	-	-	-	1	-	1
1976	-	1	-	2	1	2	6
1977	-	-	7	6	1	11	25
1978	-	3	40	-	7	-	50
1980	-	12	189	6	30	47	284
1981	-	-	2	-	5	1	8
1982	-	3	5	-	-	1	9
1984	-	1	2	-	3	-	6

1985	-	-	24	-	-	-	24
1986	-	-	2	-	-	-	2
1987	25	15	100	5	16	26	187
1988	31	1	76	-	18	14	140
1989	2	-	-	1	1	4	8
1990	43	12	165	1	16	26	187
1991	6	3	88	-	41	21	159
1992	-	-	11	-	-	7	18
1993	21	-	58	-	1	3	83
1994	17	5	150	1	5	13	191
1995	4	-	67	-	3	-	74
1996	5	5	94	-	39	8	151
1997	-	3	39	3	2	4	51
1998	-	-	9	1	-	1	11
1999	6	2	60	2	4	2	76
Totaal	160	66	1206	28	201	221	1882
%	8.5	3.5	64.1	1.5	10.7	11.7	100

Uit de tabel blijkt:

1. Van de 11 in Nederland voorkomende Vespinae werden er 6 verzameld. Van de sociale soorten ontbreken *Vespa crabro* L. en *Dolichovespula norwegica* (F.). De parasitaire wespen *Vespula austriaca* (Panz.) (bij *V. rufa*), *Dolichovespula adulterina* (Buyss.) (bij *D. saxonica* en *D. norwegica*) en *D. omissa* (Bischoff) (bij *D. sylvestris*) werden niet op de Zuurbes verzameld. Waarschijnlijk zijn deze parasitaire wespen zo vroeg in het jaar nog niet actief. Overigens zijn *Dolichovespula adulterina* en *D. norwegica* later in het jaar wel op het landgoed waargenomen.
2. De aantallen koninginnen, die verzameld werden, verschillen per jaar heel sterk. Deze verschillen moeten voor een belangrijk deel aan de weersomstandigheden tijdens de vangperiode toegeschreven worden.
3. *Dolichovespula saxonica* is verreweg de meest voorkomende soort (64,17% van de vangsten), veel meer dan gemiddeld in Nederland. Oudemans (1900) noemt bij zijn opsomming van de Nederlandse wespen *Dolichovespula saxonica* niet. Kruseman (1944) geeft zowel bij *D. saxonica* als bij *D. norwegica* de vindplaats Putten, de plaats waar Oudemans zeer veel verzameld heeft. De oplossing van deze tegenstrijdigheid is eenvoudig: Guiglia (1972) vermeldt, dat heel lang *D. norwegica* en *D. saxonica* verward zijn; sommige auteurs noemden *D. saxonica* wel, maar dan als variëteit van *D. norwegica*. Het is dan ook heel waarschijnlijk, dat Oudemans beide soorten niet scheidde of *D. saxonica* als een kleurvorm van *D. norwegica* opvatte.
4. De koninginnen van *Dolichovespula media* werden pas in 1987 voor het eerst verzameld en daarna steeds in flinke aantallen. Ook elders in het land zien we een duidelijke toename van deze soort.

Men kan zich de vraag stellen in hoeverre het wegvangen van koninginnen een gunstig effect heeft op de populatiedichtheid van de wespen in de volgende zomers. Het bleek, dat dit effect zeer gunstig was: zelfs in jaren, waarop elders in Nederland grote aantallen wespen gevonden werden, bleven de aantallen op "De Vennen" klein.

Men kan evenwel ondanks de schommelingen in de aantallen wespenkoninginnen per jaar niet zeggen, dat het aantal gevangen koninginnen afneemt. Waarschijnlijk trekt de sterke geur van de Zuurbes tijdens zijn bloei uit de wijde omgeving koninginnen aan, die op deze geïsoleerde maar massale nectarbron afkomen en zo de vangsten op een weliswaar variabel peil handhaven.

Terko, de twee exemplaren van *Dolichovespula omissa* uit ons land bleken foute determinaties. Deze koekoekswesp is dus voorlopig van onze naamlijst gestreept. TP

Literatuur

- D. Guiglia, 1972. Les guépes sociales (Hymenoptera Vespidae) d'Europe occidentale et septentrionale - Masson et Cie, Paris, 181pp.
G. Kruseman jr., 1944. Nederlandse sociale wespen en hun koekoekswespen - Entom. Ber. Amsterdam, 11, 209-212.
J. Th. Oudemans, 1900. De Nederlandse Insecten - W.J.Thieme, Zutphen, XV + 836 pp., 38 platen.

Twee gynandromorfen

H. Nieuwenhuijsen

In Bzzz 2 (oktober 1995, pag. 12-14) beschreef ik een gynandromorfe *Osmia caerulescens*. In dit artikel vermeldde ik eveneens hoe men zich tegenwoordig voorstelt hoe een gynander ontstaat.

In de loop der jaren ben ik nog twee gynanders in mijn collectie tegen gekomen.

Bij een exemplaar van *Sphecodes gibbus* (fig.1) is er sprake van een angeldragend vrouwtje, waarbij tijdens de ontwikkeling enkele cellen haploïd zijn geworden en een mannelijk orgaan of een groep mannelijke cellen hebben gevormd. Deze mannelijke delen zijn in de tekening aangegeven, ze bevinden zich allemaal in het rechterdeel van de bij.

Deze bij is gevangen op 5 augustus 1997 bij Grollo, in het Grolloër Ven.

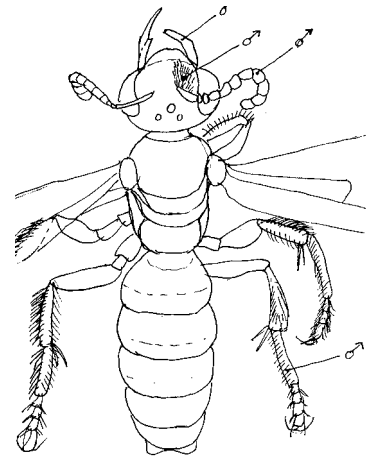

Fig. 1 *Sphecodes gibbus* ♀
vergroting: x 5,5

In mijn collectie bevindt zich ook een gynandromorf exemplaar van een mannetje van *Priocnemis cordivalvata*. Bij deze wesp zijn de afwijkende delen vrouwelijk (fig.2), ze bevinden zich evenals bij de *Sphecodes* in het rechter deel van de wesp.

Deze spinnendoder is verzameld op 16 augustus 1991 bij Exloo.

Wat opvalt bij de exemplaren in mijn collectie, is dat óf de rechterkant afwijkende delen bevat, óf de linkerkant. Kan dat erop wijzen dat de symmetrie-as in een heel vroeg ontwikkelingsstadium ontstaat?

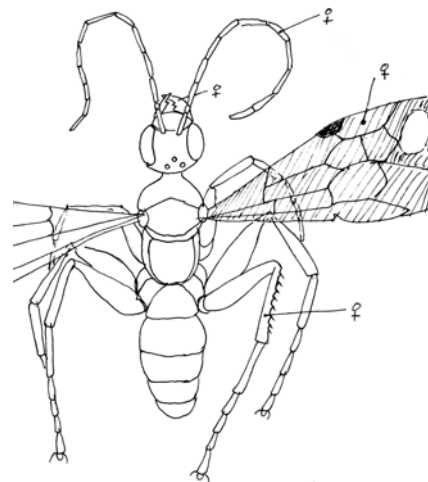

Fig. 2 *Priocnemis cordivalvata*
vergroting: x 6,6

Literatuur

- Nieuwenhuijsen, H., 1995. Een gynandromorf van *Osmia caerulescens* (L.). - Bzzz 2: 12-14.

Laatvliegers en andere bijzonderheden

Ivo Raemakers

Hoewel de afgelopen zomer mij niet als bijzonder mooi en warm in het geheugen gegrift staat, was het jaar als geheel, volgens de knmi-statistieken, wel uitzonderlijk warm. Deze kwalificatie geldt bovendien niet alleen het afgelopen jaar maar het gehele laatste decennium. Je zou verwachten dat een reactie van aculeaten in zo'n geval niet kan uitblijven. Om hier iets met zekerheid over te kunnen zeggen is langjarig en nauwkeurig onderzoek nodig in een vast onderzoeksgebied. Dat is mij nog niet vergund maar desondanks zou een aantal waarnemingen van het afgelopen jaar toch wel eens verband kunnen houden met de recente reeks warme jaren.

Allereerst betreft dit waarnemingen van werksters van weidehommel (*Bombus pratorum*) en tuinhommel (*Bombus hortorum*) in de nazomer en herfst. De weidehommelwerksters kwam ik op 13 en 15 september tegen op Schiermonnikoog, alwaar ze stuifmeel verzamelden op zeeaster (*Aster tripolium*). De normale levenscyclus van deze soort is me inmiddels redelijk bekend van de volken die zich elk jaar ontwikkelen in kunstmatige nestgelegenheden in de tuin van mijn ouders in Weert. De eerste mannen verschijnen hier al eind april en de volken desintegreren vaak al in mei. In juli vliegt er hooguit nog een enkele jonge koningin. Werksters in september doen dus een tweede generatie vermoeden. Hetzelfde verhaal geldt min of meer voor de tuinhommel. Hiervan vlogen werksters gedurende de hele maand oktober op monnikskap in een tuin in de uiterwaarden bij Wageningen. De laatste waarneming van een werkster met stuifmeelklompjes werd gedaan op 31 oktober. In Weert desintegreren de tuinhommelvolken meestal in juni. Van de tuinhommel is min of meer bekend dat er een tweede generatie op kan treden (Westrich, 1990; Prys-Jones & Corbet, 1987), maar in Nederland waren hiervoor tot dusverre geen aanwijzingen (Peeters et al., 1999). Voor de weidehommel vermelden, voor zover mij bekend, alleen Prys-Jones & Corbet (1987) het vermoedelijk optreden van een tweede generatie. Nochtans voeren Peeters & Roos (1997) een drietal septemberse weidehommelwerksters op, eveneens voor Schiermonnikoog, maar besteden verder geen aandacht aan de late vliegtijd.

Behalve het optreden van extra generaties kan ook een, al dan niet tijdelijke, uitbreiding van het areaal plaatsvinden als gevolg van een warme periode. In dat beeld past de waarneming van de maskerbij *Hylaeus cornutus*. Van deze soort ving ik op 4 juli een op zandblauwtje (*Jasione montana*) foeragerend vrouwtje bij Weert langs de spoorlijn Weert-Eindhoven. *Hylaeus cornutus* is waarschijnlijk een nieuwkomer in de Nederlandse fauna. De eerste waarneming stamt uit 1977 en werd gedaan te Maastricht (Lefeber, 1978). Daarna rukte de soort verder op en de noordelijkste waarneming tot dusverre werd verricht te Thorn in 1991. Getuige de nieuwe waarneming gaat de uitbreiding nog steeds door. Overigens was de betreffende vindplaats erg in trek bij maskerbijen. Behalve *Hylaeus cornutus* werden dezelfde dag ook *H. annularis*, *brevicornis*, *hyalinatus*, *signatus* en *variegatus* gevangen. Als extra bijzonderheid werden op deze plek enkele vrouwtjes van de klokjesbij *Chelostoma campanularum* aangetroffen, die stuifmeel verzamelden op zandblauwtje. *C. campanularum* geldt als oligolectisch bezoeker van het geslacht *Campanula* (klokjessoorten), maar klaarblijkelijk moet deze oligolectie tot de klokjesfamilie (*Campanulaceae*) worden opgetrokken.

Twee andere uitgesproken warmteminnende soorten die bij Weert werden aangetroffen zijn *Ceratina cyanea* en *Lasioglossum pallens*. Net als in 1998 werd een mannetje van *C. cyanea* gevangen in het heide- en stuifzandgebied ten westen van Weert. Een populatie is hier nog niet ontdekt. Van de groefbij *Lasioglossum pallens* werd op 9 mei 1999 een mannetje gevangen langs het Wijffelterbroek te Weert. Deze soort werd in 1997 voor het eerst in Nederland gevangen en wel in de ENCI-groeve en de groeve 't Rooth. De Weerter vindplaats betreft een zeer afwijkende biotoop, namelijk de rand van een broekbos. Het gevangen mannetje zwermde samen met enkele andere bijen rond een eik. Van de andere exemplaren

kon niet worden vastgesteld of dit ook groefbijen betrof of toch maar gewoon zandbijen. Vooralsnog lijkt het aannemelijk dat het een zwervend exemplaar betreft. Ten slotte werden in een berm bij Leuvenheim (Gld) nog de dikpootbij *Melitta nigricans* en de mier *Myrmecina graminicola* waargenomen. Voor beide soorten ligt deze vindplaats aan de noordwestrand van hun Nederlandse areaal.

Van geheel andere orde is de waarneming van eigenaardig gedrag bij de metselbijen *Osmia rufa* en *Osmia cornuta*. Op 1 mei vond mijn vader tientallen van deze bijen rondzwermend voor een recent verzakte slootkant terwijl hij mij opwachtte bij station Weert. Uiteraard ging ik na aankomst mee kijken naar dit verschijnsel. Het bleek dat alle dieren twee gangetjes in de verzakte slootkant in en uit gingen. In eerste instantie dachten we aan een ons onbekende communaal nestelende metselbij met grote roodzwarte vrouwtjes en oranjebruine mannetjes. Maar zoals gezegd bleken het *Osmia cornuta* en *rufa* te zijn en dan ook nog eens allemaal vrouwtjes. Verder dan dat hebben we toen niet gekeken en nu rest dus de vraag waarom al die vrouwtjes die twee gangen in gingen. Als ze leem verzamelden voor hun nest, waarom dan per se in die twee gangen en niet op een willekeurige plek in die slootkant? (Een kwestie van oriëntatie en efficiëntie? Ik heb zelf waarnemingen van vrouwtjes van de spinnendoder *Auplopus cabonarius* en de plooiwesp *Euodynerus dantici* die steeds terugkeerden naar dezelfde plek (groeve) om vochtig zand of leem te verzamelen voor hun nestbouw TP.) Onafhankelijk van het feit of er al dan niet leem werd verzameld, impliceert het gebruik van de gangen dat beide soorten daar heel gericht iets aantrekkelijks konden waarnemen. Het alternatief van communaal nestelen lijkt mij althans niet waarschijnlijk. Ik ben benieuwd of iemand een van deze verklaringen kan onderbouwen of zelf misschien een betere heeft. Overigens is de betreffende slootkant inmiddels met stenen verstevigd.

Literatuur

- Lefeber, V., 1978. Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata voornamelijk in 1976 en 1977. - Entomologische Berichten 38: 134-138.
- Peeters, T.M.J. & M. Roos, 1997. Hommelen op Schier. - Bzzz 5: 19-21.
- Peeters, T.M.J., I.P. Raemakers & J. Smit, 1999. Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen (Apidae). - EIS-Nederland, Leiden.
- Prys-Jones, O.E. & S.A. Corbet, 1987. Bumblebees. - Cambridge University Press, Cambridge.
- Westrich, P., 1990. Die Wildbienen Baden-Württembergs. Spezieller Teil. Die Gattungen und Arten. 2., verb. Aufl. - Ulmer, Stuttgart.

Een nest van *Mimesa equestris* (F.) (Hymenoptera, Sphecidae).

H. Nieuwenhuijsen

In de zomer van 1989 bezocht ik regelmatig een zanderige, open plek in de buurt van Elspeek, die gebruikt werd als houtopslagplaats. In het zand trof ik verscheidene aculeatennesten aan. Eén ervan werd regelmatig bezocht door een rood-zwart diertje waarvan ik toen (mijn begintijd van de aculeaten-studie) vermoedde dat het een *Specodes*-soort was. De uitgang van het betreffende nestje had de vorm van een vulkaantje, dus concludeerde ik dat een het nestje van een *Halictus*-soort moest zijn.

Fig. 1
nestgang
Mimesa
equestris
lengte 12 cm

Ik besloot het nest te onderzoeken. Ik maakte een gipsmengsel (1 deel gips op 1,5 delen water) en spoot dat met behulp van een grote injectiespuit in de nestgang. Na een paar uur kwam ik terug om het nest uit te graven. Het bleek te bestaan uit een verticale gang van ongeveer 12 cm lang (fig. 1). Aan het einde ervan vond ik vijf groene cicaden. Ik kon niet vaststellen of die in aparte cellen lagen, hetgeen me wel het meest waarschijnlijk leek. Trouwens, wanneer ik in de literatuur de beschrijving van aculeatennesten tegenkom, verbaas ik me over de kundigheid van de onderzoeker, die dit soort, soms rijkvertakte, gangenstelsels kan bloot leggen.

Het was duidelijk dat ik niet te maken had met een bijennest maar met dat van een graafwespje. Enige dagen later ving ik op een andere plek een wespje dat erg op mijn vermeende 'bloedbijtje' leek. Het

bleek *Mimesa equestris* te zijn.

Bij inspectie van de prooien met de loep bleek dat op één cicade een ei lag (fig. 2, zie pijl) en op een andere een larf? (fig. 3, zie pijl). Op de andere prooien zat niets.

Ik heb geprobeert de twee belegde cicaden te bewaren om de ontwikkeling van de wespen te kunnen volgen. Dat is in de warme caravan, waarin ik logeerde, niet gelukt.

De drie andere cicaden, die ik bewaarde om te laten determineren, zijn helaas zoek geraakt.

Wat voor informatie vond ik nog over *Mimesa equestris*? De prooien bestaan uit springcicaden (*Cicadellidae*) (Klein, 1996). Kunnen de beestjes, die ik vond en tekende, *Elymana sulphurella* zijn? Wat betreft de grootte, de kleur en het biotoop - tussen gras, vaak op zeer droge plaatsen - (Chinery, 1987) zou het kunnen. Olberg (1959) ziet een wijfje van deze wespenssoort met haar prooi naar het nest vliegen. De wesp houdt de prooi met de middelste en achterste poten vast. Tenslotte vermeldt Richards (1980) dat de soort nestelt in zandgrond, op vlak terrein en gangen graaft van 25 - 30 cm diep!

Literatuur

- Chinery, M., 1987. Tirion Nieuwe Insektengids – Baarn, 320 pp.
Klein, W., 1996. De graafwespen van de Benelux. - Jeugdbond Uitgeverij, Utrecht. 130 pp.
Olberg, G., 1959. Das Verhalten der solitaren Wespen Mitteleuropas (Vespidae, Pompilidae, Sphecidae). - Berlin. 402 pp.
Richards, O.W., 1980. Scolioida, Vespoidea and Sphecoidea (Hymenoptera, Aculeata). - London. 118 pp.

Meer Nederlandse namen voor bijen

Virgilius Lefeber

Zoals jullie hebben kunnen lezen in de vorige Nieuwsbrief ontvingen we eind november 1999 een aantal lijsten met nieuwe Nederlandse namen voor wespen en bijen. Nieuwe Nederlandse

Fig. 2

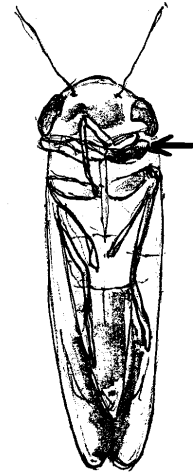

Fig. 3

vergrotingsfactor: x 10

wespennamen zijn in het vorige nummer van deze nieuwsbrief gepubliceerd. Hieronder zijn de nieuwe Nederlandse namen voor een groot aantal bijen opgenomen die Lefeber ons stuurde.

Lefeber geeft in zijn bijenlijst ook enkele verbeteringen van bestaande Nederlandse namen in de voorlopige bijenatlas (Peeters et al., 1999), die we hieronder voor de duidelijkheid hebben toegevoegd.

De vorige keer deden we een oproep aan de lezers om te reageren op de voorstellen van Lefeber. Helaas kregen we daarop geen enkele reactie. Zijn jullie het allemaal eens met de nieuwe Nederlandse namen? Of vinden jullie het onderwerp te onbelangrijk? Er zullen toch wel leden zijn die zelf een leuke bijen- of wespennaam kunnen verzinnen? De redactie daagt u uit de eerste te zijn!

Stuur uw meningen op naar Theo Peeters, Bachlaan 752, 5011 BR Tilburg of email: theopeat@sci.kun.nl

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
APIDAE S.L.	BIJEN
Andrena	zandbijen
angustior	hobbelige zandbij
apicata	bataafse zandbij
argentata	zilveren zandbij
barbilabris	gewone zandbij
bicolor	tweekleurige zandbij
carantonica	stinkende zandbij
clarkella	ruige zandbij [i.p.v. zwart-rosse zandbij]
eximia	vroege rode zandbij
ferox	eikenzandbij
gelriae	gelderse zandbij
labialis	klaverzandbij
labiata	ereprijszandbij
marginata	oranje zandbij [i.p.v. duifkruidbij]
ovatula albofasciata	honingklaverzandbij
ovatula ovatula	kruipbremzandbij
pandellei	grijze schubbij [i.p.v. donkere klokjeszandbij]
polita	grote glimmende zandbij
proxima	kale zandbij
rosae	late rode zandbij
schencki	rode zandbij
synadelpha	meidoornzandbij
thoracica	bruinborstzandbij
tibialis	geelscheenzandbij
varians	variabele zandbij
wilkella	rupsklaverzandbij
Anthidium	Wolbijen
oblongatum	tweelobbige wolbij
Anthophora	Sachembijen
bimaculata	echiumsachem
borealis	noorse sachem

Dufourea	Glansbijen
dentiventris	gewone klokjesglansbij
halictula	jasioneglansbij
inermis	klokjesglansbij
minuta	composietglansbij
Halictus	Groefbijen
confusus perkinsi	gouden duingroefbij
eurygnathus	holslaapgroefbij
leucaheneus	gouden heigroefbij
maculatus	dikkopgroefbij
tumulorum	gewone gouden groefbij
Hylaeus	Maskerbijen
brevicornis	kortsprietmaskerbij
clypearis	streepschildmaskerbij
difformis	kromschachtmaskerbij
gracilicornis	slanksprietmaskerbij
leptocephalus	kleine lookmaskerbij
pfankuchi	kleine rietmaskerbij
punctulatus	grote lookmaskerbij [i.p.v. lookmaskerbij]
styriacus	stipmaskerbij
Lasioglossum	Groefbijen
fratellum	bosgroefbij
pallens	waaier-groefbij
sexstrigatum	wangbult-groefbij
xanthopus	margriet-groefbij
Megachile	Behangersbijen
alpicola	bergbehangersbij
analis	ericabehangersbij [i.p.v. ericabij]
circumcincta	ruige behangersbij
ligniseca	klaverbehangersbij
pyrenaea	pyrenese behangersbij
Nomada	Wespbijen
argentata	zwarte wespbij
rhenana	kale wespbij
Osmia	Metselbijen
claviventris	bultbuik metselbij
leucomelana	kleine slanke metselbij
niveata	aster-metselbij
parietina	boom-metselbij
ravouxi	lotus-metselbij
spinulosa	kleine slak-metselbij
villosa	puin-metselbij
xanthomelana	grote metselbij
Sphecodes	Bloedbijen
monilicornis	dikkopbloedbij

niger
rubicundus
spinulosus

zwarte bloedbij
grote vroege bloedbij
slanke bloedbij

Reactie op: 'Over de angeldragers van Meijendel' in Bzzz 10 (nov. 1999)

H. Nieuwenhuijsen

Beste Frank,

Ik heb met erg veel plezier je heldere stuk over 'Meijendel' gelezen. Aangezien ik al jaren inventariseer in de Schoorlse duinen heb ik wat gegevens van 'jouw' 2000 ha grote, kalkrijke terrein gelegd naast die van 'mijn' 1750 ha grote, kalkarme gebied. Jij telt de laatste jaren ongeveer 50 soorten bijen, ik kom op hetzelfde aantal soorten. We moeten in de toekomst maar eens om de tafel, met nog een aantal mensen, dat in de duinen inventariseert om een overzicht te produceren van de aculeatenfauna van deze fysisch-geografische regio. We kunnen dan meteen eens kijken welke soorten zich tot één van beide districten (duin- en renodunaal) beperken. De spinnendoder *Anoplius viaticus* wordt niet (meer) gevangen in Meijendel. De soort is in Schoorl algemeen. Ik tref hem aan in de zeereep, midden- en binnenduinen. Op de zandpaden door de hei is zij talrijk. Ik heb de indruk dat de soort een voorkeur heeft voor droog grasland, afgewisseld met open zand.

Anoplius infuscatus ken ik alleen uit de binnenduinen.

Zou verandering van biotoop (vergrassing en toename van struiken) in de kalkrijke duinen oorzaak zijn van het verdwijnen daar van *A. viaticus*?

De beide *Priocnemis*-soorten die je noemt, *P. perturbator* en *P. minuta*, ken ik niet uit Schoorl. Soorten van dit spinnendodergeslacht hebben meestal een voorkeur voor grazige biotopen. En die zijn er in Schoorl nauwelijks. *P. perturbator* ken ik wel van de Westfriese dijk in de polder achter de duinen. *P. minuta* is bekend uit Bergen (N.H.).

Van de genoemde *Arachnospila*-soorten ken ik de zeldzame *A. consobrina* niet uit Schoorl.

Frank, je vroeg ook nog biotoopgegevens over een paar soorten. De zeer zeldzame *Arachnospila alvarabnormis* is een soort van zandige steppen. In ons land komt ze voor in de kalkrijke duinen en rivierduinen. Dus op naar de zandige plekken in Meijendel. Dat is ook het biotoop van *Pterocheilus phaleratus*. In Schoorl tref ik deze soort in de middenduinen aan in droog grasland afgewisseld met open plekken.

Liefst nog kaler is het terrein waarin je *Tachysphex fulvitaris* kunt aantreffen. Ik vond deze soort in Schoorl in het noordelijk deel op de grens van duin en polder in het kale duin twee mannetjes.

Tot slot ga ik voor het stuk chocolade met hazelnoten. In Schoorl vang je *Mellinus arvensis* achter de zeereep, in de met hei begroeide duinvalleien met hier en daar een den. Ze vliegen rond de dennen. Hetzelfde beeld vind je in de middenduinen. Tussen de tegels van mijn school in Schagen nestelen zij en op de zandige stukjes volkstuintje bij het Schager station ving ik ze ook. Houden deze beestjes misschien niet van de Haagse Kouwe Kak?

L i t e r a t u u r

Boekbespreking

T.M.J. Peeters

Amiet, F., A. Müller & R. Neumeyer, 1999. Fauna Helvetica 4. Apidae 2. Colletes, Dufourea, Hylaeus, Nomia, Nomioides, Rhophitoides, Rhophites, Sphecodes, Systropha. - CSCF & SEG, 219 p. [ISBN 2-88414-015-8]

Eind vorig jaar verscheen het tweede bijendeel van een nieuwe boekenserie over de fauna van Zwitserland. Kort zal ik dat boek hieronder bespeken, maar eerst even nog iets over het eerste deel van deze bijenboeken.

Het eerste bijendeel van de serie verscheen in 1996 nog in de serie Insecta Helvetica Fauna (deel 12, Hymenoptera Apidae 1) uitgegeven door de Zwitserse entomologische vereniging; een boekenserie die velen onder ons kennen van de determinatiesleutels van de Sphecidae (de Beaumont 1964) en Pompilidae (Wolf 1972). Het eerste deel was geschreven door Felix Amiet en draagt als titel Apidae 1. Allgemeiner Teil, Gattungsschlüssel, die Gattungen *Apis*, *Bombus* und *Psithyrus*. In het eerste deel kunnen we onder andere lezen dat uit Zwitserland tot op heden 585 soorten bijen verdeeld over 41 genera bekend zijn. Er is een generasleutel voor 44 genera gemaakt die geïllustreerd wordt met eenvoudige tekeningen. Daarna volgt een bespreking van de genera met aparte tabellen tot de soort voor vrouwtjes (= koninginnen en werksters) en mannetjes. Alle Nederlandse soorten van het genus *Bombus* en *Psithyrus* zijn in de tabellen opgenomen. Ook de zeer verwante *Bombus terrestris*, *B. lucorum*, *B. magnus* en *B. cryptarum* worden in de tabellen onderscheiden. Het boek is tevens geïllustreerd met een leuke kleurenplaat van 45 hommelvrouwtjes. Per soort volgt een korte bespreking met een verspreidingskaartje (behalve voor *Apis*). De verspreidingskaartjes zijn gebaseerd op 6481 data.

Het tweede deel van deze boekenserie is uitgegeven door het Zwitserse centrum voor faunacartografie en de Zwitserse entomologische vereniging.

In deel twee worden negen verschillende bijengenera behandeld (zie onder titel). In tegenstelling tot het eerste deel dat volledig in de Duitse taal verscheen is het tweede boek tweetalig, nl. Duits en Frans, en daardoor ook een stuk dikker.

Het stevig ingebonden boek bestaat, evenals het eerste deel, grotendeels uit determinatietabellen met genus- en soortbesprekingen. Het boek wordt kort ingeleid met een overzicht van de bouw en technische termen van het bijenlijf en besloten met een korte literatuurlijst en index.

Alle inleidende teksten, de generateteksten en alle tabellen zijn in het Duits en in het Frans. Alleen de soortbesprekingen zijn uitsluitend in het Duits.

Per genus volgt een algemene inleiding, een kort stukje over de biologie, een eenvoudig geïllustreerde determinatietabel tot de soorten en soms een overzicht van de systematische indeling van de soorten. In de tabellen ontbreken *Colletes halophilus* en *Hylaeus spilotus* maar voor de rest zijn alle soorten uit Nederland in de determinatietabellen terug te vinden.

Per soort worden synoniemen gegeven en volgt een bespreking van de morfologie van vrouw en man (relatief uitgebreid), de verspreiding (areaal plus verspreiding in Zwitserland), de vliegtijd, eventuele koekoeksbij(en), soms aangevuld met opmerkingen over taxonomie, biologie of status van de soort.

Voor de verspreidingskaartjes is een achtergrondkaart van Zwitserland gebruikt met daarop de belangrijkste rivieren en meren. Daarop zijn twee soorten stippen gezet, namelijk waarnemingen voor 1970 en vanaf 1970. De stippen lijken te staan voor 10 x 10 km-hokken maar een bevestiging van dit vermoeden heb ik niet kunnen vinden.

Bij het doorbladeren van het boek vielen me een aantal zaken op: de auteurs hebben de waarnemingen van *Hylaeus confusus* en *H. gibbus* op één kaart bij elkaar gevoegd; het groot aantal stippen van *Hylaeus gredleri* in Zwitserland; en de *Sphecodes*-tabel die er eenvoudig maar degelijk uit ziet. Daarmee moet ik maar eens aan de slag, want veel meer wil ik hier over de determinatietabellen niet zeggen voordat ik ze zelf heb getest!

Een aanrader voor eenieder die geïnteresseerd is in bijen, maar vooral voor degene die hun vakantie in de Zwitserse bergen wil doorbrengen en op hoogte precies op de hoogte wil zijn van de bijen die daar kunnen rondvliegen.

M e d e d e l i n g e n

Oproep van de penningmeester

Beste collega's, enkelen onder jullie hebben hun bijdrage (ad. f 15,-) voor dit jaar nog niet overgemaakt. Bij deze verzoek ik jullie, wanneer je de Nieuwsbrief (Bzzz) wilt blijven ontvangen, dit bedrag zo spoedig mogelijk over te maken op girorekening 6435909 t.n.v. H. Nieuwenhuijsen, Frans Halsstraat 10, 1816 CN Alkmaar. Graag onder vermelding van "Bzzz".

Hymenopterologen on-line

Het leek ons een goed idee om, voor degenen die zich daar mee bezig houden, de e-mail adressen van de leden van de sectie te publiceren in de Nieuwsbrief. Hieronder volgt een eerste overzicht van leden die hun adres hebben opgegeven tijdens de studiedag van de sectie, of waarvan het adres reeds bekend was bij de redactie.

Leden die ook met hun e-mailadres vermeld willen worden, kunnen dit doorgeven aan de redactie: j.smit@tref.nl

Cees van Achterberg	achterberg@naturalis.nnm.nl
Ad Brouwers	ad.Brouwers@planet.nl
Wijnand Heitmans	Heitmans@rulsfb.leidenuniv.nl
Willem Hol	willem.hol@wxs.nl
Ries van der Hout	mvdhout@hetnet.nl
Wim Klein	wimklein@worldonline.nl
Roy Kleukers	kleukers@naturalis.nnm.nl
Pim Kuijken	mpbouma@worldonline.nl
Frank van der Meer	meerf@parnassia.nl
Hans Nieuwenhuijsen	hnieuwenhuisen@freeler.nl
Theo Peeters	Theopeet@sci.kun.nl
Harry Pijfers	harry.pijfers@hetnet.nl
Ivo Raemakers	Ivo.Raemakers@Staf.TON.WAU.NL
Jeroen de Rond	bio@jeroenderond.demon.nl
Mervyn Roos	mervynroos@hotmail.com
Jan Smit	j.smit@tref.nl
Arjan van der Veen	avdveen@cuci.nl
Henny Wiering	Wiering86@zonnet.nl
Cees Zwakhals	cjzwakhals@yahoo.com

Oproep Hymenopteren-sites

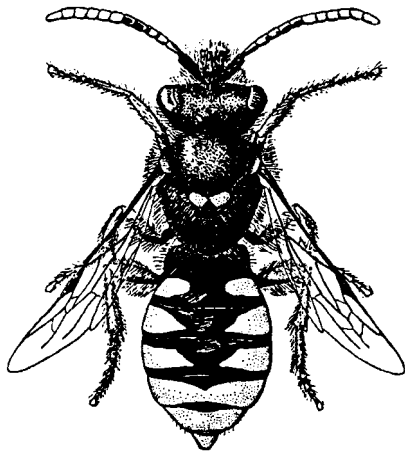
In Bzzz nummer 7 (april 1998, pag. 12-18) vertelde Wijnand Heitmans over zijn ervaringen met Hymenoptera op Internet. Waarschijnlijk zijn sommige van zijn toenmalige aanbevelingen intussen verouderd en er zijn intussen vast en zeker veel nieuwe sites bij gekomen.

Diegenen onder onze leden, die voor hymenopterologen interessante web-sites hebben opgespoord, verzoeken wij deze sites door te geven aan de redactie, opdat wij ze in de nieuwsbrief kunnen publiceren.

Redactie-adres: Plattenburgerweg 7, 6824 ER Arnhem, e-mail: j.smit@tref.nl

Studieweekend Hymenoptera

Om de twee jaar wordt er een Hymenopteren-weekend georganiseerd door enkele enthousiaste Duitse collega's. In 1998 hebben Jan, Wijnand en Theo dit weekend bezocht (zie het verslag hiervan in Bzzz 8, pag. 26-31). Ook dit jaar willen enkelen van ons dit zeer informatieve en gezellige weekend in oktober bezoeken. Wie heeft zin om mee te gaan? Meer informatie bij Jan Smit.

Einladung

zur

4. HYMENOPTEROLOGEN-TAGUNG STUTTGART

6. bis 8. Oktober 2000

Liebe Kolleginnen und Kollegen, liebe Freunde, ich freue mich sehr, Sie zur 4. Hymenopterologentagung nach Stuttgart einladen zu können. Sie soll wieder in den Räumen des Staatlichen Museums für Naturkunde am Löwentor stattfinden. Das Museum ist von Stuttgart-Hauptbahnhof mit den S-Bahnlinien 4, 5 und 6 sowie mit der Strassenbahnlinie 15 und den Buslinien 55 und 56 erreichbar (Haltestelle: Nordbahnhof).

Organisatorische Hinweise, Termine

Bitte schicken Sie die ausgefüllten Anmeldeformulare bis zum 1. 8. 2000 an obige Adresse. Die Anmeldungen für die Vorträge und Poster sowie die Kurzfassungen dazu werden bis spätestens 15. 6. 2000 erbeten.

- Für die entstehenden Unkosten (Porto, Druck, Papier, Kaffee, belegte Brote, Gebäck, etc.) bitten wir um einen Beitrag von DM 30.-, bzw. DM 15.- für Studenten. Überweisung erbeten bis zum 1. 8. 2000 an:

Dr. Till Osten

Kennwort: "Hymenopterologen-Tagung 2000" Kreissparkasse Ludwigsburg, BRD
BLZ 604 500 50, Konto Nr. 498 227

- Das Programm wird voraussichtlich im Juli verschickt.

Zimmerreservierung:

Die Reservierung kann erfolgen über: Stuttgart-Marketing GmbH, Postfach 104436 70039 Stuttgart

bzw. direkt bei:

Jugendherberge Stuttgart, Hauszmannstr. 27 70188 Stuttgart, Tel. 071111241583

Jugendgästehaus, Richard-Wagner-Str. 2 70184 Stuttgart, Tel. 0711/232340

Veranderingen in de ledenlijst

Per 18 - 4 – 2000; aantal leden 49

Nieuw

E.P. de Boer

Torenstraat 38 9201 JW Drachten

A.P.G. Brouwers

Eppe 7 5667 AM Geldrop

F. Kok

Bouwberghof 26 6845 GC Arnhem

A.W.M. Mol

Marie Koenenstraat 12 5242 EA Rosmalen

B. Padberg

De Vos van Steenwijklaan 70 7902 NT Hoogeveen

Bestuur sectie Hymenoptera

Voorzitter

Jan Smit

Plattenburgerweg 7

6824 ER Arnhem

026 - 3612639

Penningmeester

Hans Nieuwenhuijsen

Frans Halsstraat 10

1816 CN Alkmaar

072 - 5113975

Giro: 6435909

Secretaris

Pim Kuijken

Witte Veld 52

2041 GB Zandvoort

023 - 5713455

Adreswijziging

A. van der Veen
Karveel 51-61 8242 XE Lelystad

Kopij-sluitingsdatum voor nummer 12: 1 oktober 2000

Inhoud Bzzz 11

EXCURSIE-----	1
VERSLAGEN	
Studiedag kleine <i>Andrena</i> 's-----	2
Verslag van de excursie in Zuid-Limburg op 19 juni 1999-----	4
LEUKE VANGSTEN 1999-----	8
ARTIKELEN	
Wespevangsten op het landgoed Huize de Vennen te Nunspeet-----	10
Twee gynandromorfen-----	12
Laatvliegers en andere bijzonderheden-----	13
Een nest van <i>Mimesa equestris</i> (F.) (Hymenoptera, Sphecidae)-----	15
Meer Nederlandse namen voor bijen-----	16
Reactie op: 'Over de angeldragers van Meyendel'-----	18
LITERATUUR	
Boekbespreking "Fauna Helvetica 4, Apidae 2"-----	19
MEDEDELINGEN	
Oproep van de penningmeester-----	20
Hymenopterologen on-line-----	21
Oproep Hymenopteren-sites-----	21
Studieweekend Hymenoptera-----	22
Veranderingen in de ledenlijst-----	23